

Institut za medije Crne Gore
Montenegro Media Institute

Radno-pravni status novinara u Crnoj Gori

Novinarstvo izmedju straha za egzistenciju i dostojanstva profesije

Autorka: Marijana Camović
Podgorica, mart 2015.

Izveštaj je nastao u sklopu regionalnog projekta Partnerstvo za razvoj medija u jugositočnoj Evropi (South-East European Partnership for Media Develpoment) koji ko-finansira Evropska Komisija, Prgoram podrške civilnom društvu, Medijske slobode i odgovornost (Civil Society Facility, Media Freedom and Accountability Programme, EuropeAid/134613/C/ACT/MULTI). Projekat koordinira Centar za nezavisno novinarstvo (Center for Independent Journalism) iz Bukurešta, Rumunija, a partner iz Crne Gore je Institut za medije Crne Gore.

Ovaj dokument je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije. Sadržaj je isključiva odgovornost Instituta za medije Crne Gore i ne može se pod bilo kojim okolnostima smatrati da odražava stavove Evropske unije.

Kako je rađeno istraživanje

Institut za medije Crne Gore istraživanje o radno-pravnom statusu novinara u Crnoj Gori, (njegov glavni dio) sproveo je u periodu jul-novembar 2014. godine, a dopunjen je krajem marta jer su se u periodu od njegove izrade do predstavljanja desile neke značajne promjene na medijskoj sceni Crne Gore. Istraživanje je rađeno u okviru regionalnog projekta „Partnerstvo za razvoj medija u Jugoistočnoj Evropi“, u kojem je Institut za medije partner.

U skladu sa metodologijom koja je dostavljena u okviru projekta, većina podataka je dobijena iz intervjua i upitnika koji su rađeni, odnosno dostavljeni, sa više od 20 zaposlenih u medijima među kojima su bili novinari, fotoreporteri, tehničko osoblje, urednici iz elektronskih, onlajn i štampanih medija, kao i blogeri. Traženi su odgovori i od predstavnika Ministarstva kulture, Agencije za elektronske medije, Osnovnog suda, Monstata, Agencije za zaštitu konkurencije, Zavoda za zapošljavanje, od sindikalnih predstavnika, direktora medija i mnogih drugih koji su kompetentni da govore o uslovima u kojima rade zaposleni u medijima. Takođe, svi zakoni i dokumenti koji se bave problemom rada medija su konsultovani.

Metodologija je prilagođena specifičnostima kompleksne medijske scene u Crnoj Gori, lošem trenutku u kojem se velika većina (ako ne i svi) medija nalazi, a naša osnovna namjera je bila da dođemo do određenih zaključaka i damo preporuke koje bi mogle da vode do rješenja makar dijela problema koji su svakodnevica medijskih radnika.

Osnovni problem prilikom rada na istraživanju je nedostatak nekih od osnovnih podataka koje bi trebalo da imaju državne institucije (Osnovni sud i Monstat, primjera radi) ali i nespремnost menadžmenta velikog medija da govore o načinu na koji posluju, tiražima, gledanosti, zaradama zaposlenih, oblicima ugovora o radu i sl. tako da smo ostali uskraćeni za te podatke koji bi svakako kompletirali sliku.

Način osnivanja medija i transparentnost vlasništva

Postojanje velikog broja medija, elektronskih i naročito štampanih, nesrazmjerno je sa brojem stanovnika Crne Gore, kojih je oko 630.000¹. Prema podacima Ministarstva kulture i Agencije za elektronske medije (AEM) u Crnoj Gori postoji oko 700 štampanih medija ali je svega njih oko 50 aktivno, i 83 aktivnih elektronskih medija, od čega 38 komercijalnih radio emitera, dvije radio i tri TV stanice u okviru Javnog servisa, 14 lokalnih javnih radio emitera, dva neprofitna radio emitera, tri lokalna javna TV emitera, 17 komercijalnih TV stanica od kojih su četiri sa nacionalnom pokrivenošću (Vijesti, MBC, Prva i Pink M)².

Prema Zakonu o medijima, štampani medij se osniva aktom o osnivanju, slobodno i bez odobrenja i upisuje u Evidenciju medija koju vodi nadležni organ. Uz prijavu se podnosi akt o osnivanju, naziv medija i prebivalište ili sjedište osnivača³.

Jednako lako kao što se osnivaju, štampani mediji se lako i gase zbog čega u Ministarstvu tvrde da nijesu u mogućnosti da imaju precizan podatak o broju aktivnih. Izvjesno je da

¹ www.monstat.org, Popis stanovništva 2011.godine

² Podaci Agencije za elektronske medije

³ Čl. 8 Zakon o medijima, Službeni list Crne Gore br 51/02

postoje četiri dnevna lista koji kompletno izdanje pripremaju u Crnoj Gori (Vijesti, Dan, Pobjeda, Dnevne novine), te nekoliko srbijanskih dnevnika koji svoja izdanja djelimično pripremaju u Crnoj Gori (Informer i Blic) i više dopisništva medija iz Srbije (Večernje novosti, Politika). Od nedjeljnika u informativno-političke spada jedino Monitor, dok ostatak čine zabavni i specijalizovani mjesečni magazini te stručna i naučna periodika.

Prema Zakonu, elektronski medij može osnovati fizičko ili pravno lice, a smatra se da je medij osnovan ako ima sjedište ili prebivalište u Crnoj Gori gdje donosi i uređivačke odluke. Odluke može donositi i u drugoj državi, pod uslovom da je u Crnoj Gori značajan broj zaposlenih uključen u pružanje audio vizuelnih medijskih usluga (AVM). Može imati sjedište ili prebivalište u Crnoj Gori, uređivačke odluke se donose u državi članici Evropske unije (EU), a značajan broj zaposlenih uključen u pružanje AVM usluge je zaposlen i u Crnoj Gori i državi članici EU, ili da ima sjedište u Crnoj Gori, odluke da se donose u državi članici EU, da značajan broj zaposlenih nije u Crnoj Gori ali je u Crnoj Gori započeo sa emitovanjem AVM usluge pod uslovom da održava stabilnu i efikasnu vezu sa crnogorskom privredom⁴.

Za on line medije, za njihovo osnivanje i praćenje rada, trenutno u Crnoj Gori niko nije nadležan, i osim povremenog nadzora samoregulatornih tijela i same „on line zajednice“, taj segment je u potpunosti zapostavljen jer ga zakoni još ne prepoznaju. Iz AEM-a je saopšteno da pripremaju pravilnik o registraciji te vrste medija. Iako nema zvaničnog registra, najpopularniji informativni portali u Crnoj Gori su Vijesti (www.vijesti.me), Cafe del Montenegro (www.cdm.me), Analitika (www.portalanalitika.me), a u posljednje vrijeme i Portal javnog servisa (www.rtcg.me). AEM ne raspolaže podacima o broju registrovanih i aktivnih novinskih agencija u Crnoj Gori ali nezvanično u pitanju je samo agencija Mina (www.mina-info.me).

Formalno vlasništvo svih medija je transparentno i evidentirano je u Centralnom registru privrednih subjekata⁵ i na sajtu AEM-a⁶. O eventualnoj pretjeranoj koncentraciji vodi računa AEM koji je 2013. godine pokrenuo tri postupka zato što su unakrsnim vlasništvom u više medija pojedinci raspolagali sa udjelom većim nego što je dozvoljeno Zakonom. Emiterima je data mogućnost da se izjasne o okolnostima koje je uočila AEM prilikom pokretanja postupka i rok da otklone nepravilnosti. U pitanju su bili vlasnici kompanije Jumedija Mont u čijem su vlasništvu radio D i dnevnik Dan, ali i djelimično radio D Plus čiji je vlasnik firma MD company. Postupak je vođen i protiv vlasnika firme MD company, koji su morali da smanje procenat ukupnog vlasništva. Isti slučaj je bio i sa vlasnicima Televizije Vijesti i istoimenih novina koji su na svoje ime pretjerano koncentrisali vlasništvo⁷.

Nedozvoljena medijska koncentracija, shodno Zakonu, postoji kada emiter koji ima odobrenje za emitovanje sa nacionalnom pokrivenošću učestvuje u osnovnom kapitalu drugog emitera kome je izdato takvo odobrenje sa više od 25 odsto kapitala ili glasačkih prava, učestvuje u osnovnom kapitalu pravnog lica koje izdaje dnevne štampane medije koje se štampaju u tiražu većem od 3.000 primjeraka, sa više od 10 odsto i obrnuto, učestvuje u osnovnom kapitalu pravnog lica koje obavlja djelatnost informativne agencije sa više od 10 odsto i obrnuto, istovremeno izdaje dnevne štampane medije koji se štampaju u tiražu većem od 3.000 primjeraka. Isti je slučaj i kada jedan vlasnik osim nacionalnog javnog emitera, na istom području emituje više od jednog televizijskog i radijskog programa sa istom ili sličnom programskom osnovom i radijskog ili televizijskog programa koji ima odobrenje za

⁴ Čl.4. Zakon o elektronskim medijima, Službeni list Crne Gore br 53/11

⁵ www.crps.me

⁶ www.ardcg.org

⁷ isto

emitovanje sa lokalnom ili regionalnom pokrivenošću učestvuje u osnovnom kapitalu drugog emitera sa regionalnom ili lokalnom pokrivenošću na istom području sa više od 30 odsto i istovremeno, u istoj ili u susjednim oblastima, izdaje dnevni štampani medij lokalnog karaktera⁸.

Fair play ili kartelno udruživanje

Osim što AEM kontroliše transparentnost vlasništva i monopole, odnosno njihovu zloupotrebu, sličan posao obavlja i Agencija za zaštitu konkurencije čiji je osnivač Vlada, i to u skladu sa Zakonom o zaštiti konkurencije.

Iz Agencije je saopšteno da su i oni pronašli nedozvoljeno ponašanje vlasnika crnogorskih medija i to 2012. godine kada je u postupku koji su vodili dokazano „postojanja zabranjenog (kartelnog) sporazuma između izdavača dnevnih štampanih medija, a sa ciljem utvrđivanja cijene dnevnih novina“. Iako nijesu naveli o kojim novinama je riječ, te godine je javnost obaviještena da su Vijesti i Dan istog dana povećali cijenu novina na isti iznos, o čemu su pisali sami ti mediji, ali i ostali⁹. Tada, 1. maja 2012. godine cijena tih novina je povećana sa 50 na 70 centi.

„Agencija je u predmetnom postupku utvrdila postojanje dogovora između konkurenata na tržištu, praćeno razmjenom povjerljivih poslovnih informacija, sa ciljem zajedničkog usaglašavanja i utvrđivanja cijene dnevnih novina. Po rješenju Agencije u Upravnom sudu Crne Gore se vodi upravni spor protiv rješenja Agencije kojim je utvrđeno postojanje zabranjenog sporazuma (po tužbenom zahtjevu izdavača dvije dnevne novine), dok se pred nadležnim prekršajnim organom vodi postupak utvrđivanja kazne za svakog pojedinačnog učesnika u zabranjenom sporazumu, a u skladu sa Zakonom do najviše 10 odsto godišnjeg prihoda ovih društava u 2012. godini“, saopšteno je iz Agencije.

Šta mediji kažu o svom poslovanju?

U Izvještaju o nepretku Crne Gore u 2013. godini konstatovano je da se kada je u pitanju stanje u medijima “zabrinutost nastavlja i u vezi sa mogućom državnom pomoći i finansiranjem oglašavanja izdvojenim za štampane medije 2012, što nije bilo u skladu sa pravilima o javnoj nabavci i moglo je ugroziti konkurentnost na tržištu medija“¹⁰. Sa tim se slažu i pojedini vlasnici medija.

O broju prodatih primjera predstavnici novina nijesu dostavili podatke, osim nedjeljnika Monitor koji proda oko 3.000 primjeraka po broju. Iz Pobjede je saopšteno da na tržištu učestvuju sa 11 odsto. Nezvanično, Pobjeda dnevno proda manje 4.000 primjeraka, Dnevne novine i Vijesti oko 6.000, a Dan oko 2.000 više.

Pojedini mediji, primjera radi **Monitor**, uopšte nema oglašivača sa državnog ili nivoa lokalnih zajednica. Tri četvrtine njihovih prihoda su od prodaje novina, a svega četvrtina od marketinga. Oni primijećuju nesrazmjernu raspodjelu novca od oglašavanja između medija.

⁸ Član 131, Zakon o elektronskim medijima, Službeni list Crne Gore br 53/11

⁹ <http://www.cdm.me/ekonomija/od-danas-vijesti-i-dan-kostaju-po-70-centi>

¹⁰ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-montenegro-progress-report_en.pdf

„Mediji koji nijesu pod kontrolom vladajućih struktura, kao Monitor imaju velikih problema sa oglašivačima“, tvrdi direktorica Monitora Milka Tadić-Mijović.

Izvršni direktor **dnevnika Vijesti**, u čijem je vlasništvu u istoimeni portal, Željko Ivanović, kazao je da oko 60 odsto prihoda dobijaju od marketinga, a ostatak prodaje novina. Država, preduzeća u njenom i vlasništvu lokalnih samouprava u ukupnom prihodu tog medija učestvuju sa manje od tri odsto.

Državna **Pobjeda**, u koju je uveden stečaj u avgustu 2014. godine, tokom 2013. godine prihodovala je od svih svojih izdanja oko 650.000 eura, a od portala 12.000 eura tokom godine. Prihodi od marketinga i oglasa su iznosili oko 1,3 miliona eura. U Pobjedi ne postoji tačna evidencija o prihodima po osnovu oglašavanja državnih i opštinskih institucija i preduzeća ali procjenjuju da je učešće lokalnih zajednica oko 10 odsto, dok procjenu za državni nivo nijesu saopštili. Stečaj u Pobjedi je uveden na inicijativu Poreske uprave zbog duga od oko 1,5 miliona eura, a polovinom oktobra je kompanija „Media Nea“, u čijem su vlasništvu i Dnevne novine, ponudila 757.000 eura za kupovinu Pobjede. Ugovor o preuzimanju je potpisan u novembru 2014. godine. Za izvršnog menadžera i glavnog urednika Pobjede imenovan je Draško Đuranović koji je do tada bio glavni i odgovorni urednik portala **Analitika**.

U tom svojstvu Đuranović je kazao da su mjesečni prihodi portala Analitika od marketinga 11.000 do 11.500 eura. U ukupnom prihodu od marketinga oglašavanja državnih institucija i preduzeća čini 28 odsto, a lokalnih samouprava manje od četiri odsto.

U Radiju Crne Gore, dijelu **Javnog servisa**, rekli su nam da su ukupni godišnji prihodi od marketinga 30 do 35.000 eura godišnje, a udio državnog novca po osnovu reklamiranja je mali jer je Javni servis obavezan da, na primjer, političke spotove emituje besplatno, a pojedina preduzeća i institucije su zastupljene u reklamnim blokovima uoči praznika i važnih datuma. U Javnom servisu veća je zainteresovanost oglašivača za televizijske sadržaje nego radijske, a prihod od marketinga u cijelom Javnom srevisu, tvrde, čini svega 12 odsto.

Televizija Vijesti je u 2013. godini od marketinga prihodovala 2,1 milion eura i tvrde da se raspodjela budžeta za oglašavanje na televizijama ne obavlja shodno rejtinzima, odnosno gledanosti pojedinih programskih sadržaja kada su crnogorske kompanije u pitanju.

„Znatno veća nesrazmjera je očigledna kada su državne institucije i preduzeća u pitanju, koja najveći dio svojih budžeta opredjeljuju za Javni servis. Takođe, regionalne televizije imaju svoju „grupu prijatelja“ preduzeća i kompanija koje se oglašavaju samo na tim televizijama, bez obzira na poziciju u djelu učešća gledanosti u ukupnom auditorijumu u Crnoj Gori“, saopšteno je iz te televizije.

Država sa svojim novcem za marketing učestvuje sa manje od 50.000 eura, što je na godišnjem nivou malo više od dva odsto ukupnog prihoda od marketinga. Ta televizija, prema posljednjim istraživanjima koje su radili u decembaru 2013. godine, učestvuje sa 20,09 odsto u ukupnom auditorijumu.

Dodatni problem u ubiranju prihoda od marketinga predstavljaju televizije čije je sjedište u Beogradu (Pink M, Prva). Te televizije predstavljaju nelojalnu konkurenciju domaćim emiterima i tako što za tržište Crne Gore oglašivačima nude povoljnije uslove ili čak besplatno reklamiranje ako pristanu da se oglašavaju preko njihovog medija u Srbiji. Na taj način smanjuju prihod od marketinga domaćim emiterima, a i država ostaje uskraćena za zakonom predviđeni porez.

Podaci Ministarstva finansija pokazuju da država kroz državnu pomoć pomaže medije, preuzimanjem duga i isplatom nadoknada za emitovanje. Tako je svim elektronskim medijima kroz državnu pomoć 2009. i 2010. godine preuzet dug od milion eura prema AEM-u po osnovu naknada za korišćenje frekvencija, kao i za Radio difuzni centar za isti period u iznosu od 3,43 miliona eura. Najveću finansijsku podršku od države imala je Pobjeda, koja je trebala još prije 10 godina da bude privatizovana ali zbog prevelikih dugova nije bilo zainteresovanih. Tako je 2014. godine nakon uvođenja stečaja u to preduzeće na državu, odnosno građane Crne Gore, „palo“ pet miliona eura bankarskih garancija i kredita, a samo 2010. godine uplaćeno je 5,74 miliona eura iz državnog budžeta.

Krajem prethodne godine je saopšteno da će Javni servis biti pomognut sa dodatnih 2,4 miliona eura iz državne kase, kako bi izmirili dug po osnovu poreza i doprinosa za zarade zaposlenih.

Zna li država ko su novinari u Crnoj Gori

U Crnoj Gori zaposleno je ukupno 174.156 građana, nezaposleno 32.916 ili oko 20 odsto¹¹ što je konstatovano i u Izvještaju o napretku EK.

Zvaničnih podataka o broju novinara i novinarki u Crnoj Gori nema jer Zvanična statistička kuća – Monstat ne radi takvu klasifikaciju i medijske radnike, kako je saopšteno, nema razvrstane na taj način. Od njih je nemoguće dobiti bilo kakav podatak o broju zaposlenih, radnim mjestima koje pokrivaju, polu, iznosu zarade...

Jedini raspoloživi podatak je onaj koji je Monstat dao krajem 2013. godine Sindikatu medija Crne Gore¹² kad je ta organizacija trebala da utvrdi reprezentativnost na nivou djelatnosti. Tada je saopšteno da je u crnogorskim medijima zaposleno 1.972 ljudi. Od tog broja 700 je zaposleno u Javnom servisu¹³.

Krajem 2014.godine Misija OEBS-a u Crnoj Gori je predstavila izvještaj „Socijalni položaj novinarske profesije u Crnoj Gori“ u kojem se navodi da je utvrđeno, na osnovu podataka dobijenih iz medija, da u Crnoj Gori radi 809 novinara u 57 medija¹⁴.

Podatak Monstata se odnosi na one koji imaju ugovor o radu, na određeno ili neodređeno vrijeme, ne i na takozvane „honorarne saradnike“ koji su radno angažovani po ugovoru o djelu, u skladu sa Zakonom o obligacionim odnosima. Oni na taj način i po više godina rade u medijima kao da su regularno zaposleni ali ne ostvaruju ni jedno pravo iz radnog odnosa. Njih poslodavac ne osigurava jer nijesu u radnom odnosu u skladu sa Zakonom o radu, ne uplaćuje im se zdravstveno i penziono osiguranje, država ostaje bez uplaćenih poreza, a ti ljudi žive u stalnom strahu da će ostati i bez takvog posla. Njihov broj nije poznat pošto rade u sivoj zoni, ali je izvjesno da ih ima u gotovo svim redakcijama, naročito u privatnim medijima.

Njihovi honorari nijesu dovoljni ni za osnovne potrebe, a posebno ne da sami uplaćuju poreze i doprinose. Kako sami tvrde, njihova situacija je bezizlazna jer se poslodavci lako oslobađaju onih koji zahtjevaju svoja prava ili insistiraju na povišici. Veliki broj dopisnika iz sjevernog i južnog dijela države je na taj način angažovan.

¹¹ <http://monstat.org/userfiles/file/publikacije/2014/10/zaposlenosti%20zarade.pdf>

¹² Izvor: Arhiva Sindikata medija Crne Gore

¹³ Izvor: <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/70114/konstantan-rast-posjete-portal-u-rtcg.html>

¹⁴ <http://www.osce.org/montenegro/135551>

U takvoj situaciji su i slobodni novinari. To su pretežno oni koji su ostali bez posla u nekom od medija ali i dalje pokušavaju da zarade od novinarstva. Njihovi tekstovi/prilozi nemaju utvrđenu tarifu, ne mogu da žive od pisanja kao jedinog izvora prihoda i vrlo je neizvjesno da li će ih i kada neko angažovati. Ni njihov broj se ne zna.

Podaci Zavoda za zapošljavanje Crne Gore pokazuju da se na Birou rada nalazi 38 bečelora novinarstva, 21 specijalista, i 29 novinara (koji su fakultet završili po ranijem sistemu studiranja). Takođe, na Birou su i 24 novinara specijalizovana za sportsko novinarstvo koji su to zvanje stekli na Fakultetu za sport i fizičko vaspitanje u Nikšiću. Ukupno ih je 112. Prema procjeni Sindikata medija u protekle tri godine bez posla je ostalo oko 500 zaposlenih, u stečaj su otišle tri televizije, jedna radio stanica i jedne dnevne novine. U velikom broju lokalnih i nacionalnih medija, kako tvrde, zaposleni ne primaju zarade, a otpuštanja i smanjenja zarada su česta.

Studijski program za novinarstvo na Fakultetu političkih nauka postoji od 2005. godine i od tada u prosjeku godišnje po 30 novinara završi te studije. Do sada je, prema zvaničnim podacima, ukupno 314 studenata završilo osnovne studije, postdiplomske specijalističke 189, a magistarske 25 studenata. Do nedavno nisu imali praktičnu obuku.

Referentna novinarska škola je Instituta za medije kroz koju je prošlo osam generacija i oko 100 polaznika. Vlasnici medija ne sprovode posebnu obuku svojih zaposlenih.

O rasnoj, polnoj i diskriminaciji po osnovu seksualne pripadnosti nema podataka, kao ni o eventualnom jazu između visina zarada muškaraca i žena zaposlenih u medijima. Svega je nekoliko žena na direktorskim i mjestima glavnih i odgovornih urednika. U štampanim medijima ni jedna žena nije glavna i odgovorna urednica. Na nižim uredničkim nivoima situacija je bolja ali i dalje nije izbalansiran taj odnos.

Rodnu ravnopravnost garantuju Ustav Crne Gore, Zakon o rodnoj ravnopravnosti i Zakon o zabrani diskriminacije ali se oni ne poštuju ni u smislu zapošljavanja jer u ukupnom broju nezaposlenih više žena.

Pravni položaj zaposlenih u medijima

Ni jednim zakonom ili pozakonskim aktom nije definisano ko može biti novinar u Crnoj Gori, što poslodavcima daje široke mogućnosti pri zapošljavanju, jer standardi ne postoje. Profesija novinara, ili medijskih radnika uopšte, nije prepoznata ni na jednom nivou, i u pitanju je, najčešće, standardni oblik zapošljavanja sa ugovorima o radu koji ne prepoznaju specifičnosti profesije i radnog mjesta koje oni pokrivaju. Etički kodeks sa svojih 12 članova je jedino čega novinari treba da se pridržavaju. Izuzetak predstavljaju ugovori koje potpisuju zaposleni u Javnom servisu, a u kojima su detaljno navedena sva prava i obaveza zaposlenih, kao i svi članovi Etičkog kodeksa.

Na snazi je Opšti kolektivni ugovor koji važi za sve zaposlene u Crnoj Gori koji je donijet u prvoj polovini 2014. godine ali i 10 godina star Granski kolektivni ugovor za informativnu, grafičku i izdavačku djelatnost čije su odredbe neusklađene za aktuelnim Zakonom o radu i samim tim neprimjenjive. Postoje dva reprezentativna sindikata u djelatnosti, Sindikat informativne grafičke i izdavačke djelatnosti koji mahom okuplja zaposlene u Javnom servisu i koji je brojniji ali i pasivan i uopšte javno ne istupa, i od prije dvije godine Sindikat medija Crne Gore koji je malobrojniji ali njegovi članovi/članice su medijski radnici iz većeg broja

medija, pretežno privatnih u kojima ranije nije bilo sindikalnog organizovanja, te lokalnih radio i televizijskih emitera i koji je aktivniji. Taj sindikat je primljen u punopravno članstvo u Međunarodne i Evropske federacije novinara. Oba su kvalifikovana da vode socijalni dijalog sa poslodavcima i na nivou kolektiva u kojima imaju sindikalne organizacije ali i na nivou djelatnosti ali se to još ne dešava. U Crnoj Gori ne postoji ni jedan privatni medij koji ima sklopljen kolektivni ugovor, niti pregovara o njemu. Pobjeda je dok nije otišla u stečaj imala kolektivni ugovor, kao i nekoliko lokalnih radio i TV emitera ali su i oni van snage zbog procesa transformacije tih medija¹⁵.

Problemi medijskih radnika

Poslodavci ne gledaju blagonaklono na sindikalno udruživanje zaposlenih, a u prilog toj tvrdnji govori i podatak da je predsjednica Sindikata medija Crne Gore početkom septembra 2014. godine proglašena tehnološkim viškom u novinama Vijesti u kojima je radila gotovo 14 godina¹⁶. Sudski postupak tim povodom je počeo jer ona tvrdi da je otpuštena zbog sindikalnog djelovanja i suprotno odredbama Zakona o radu i Opšteg kolektivnog ugovora koji štite sindikalne aktiviste, dok poslodavac to negira¹⁷.

Poslodavci su udruženi u Uniju poslodavaca Crne Gore, kao krovnu organizaciju i zvaničnog socijalnog partnera ali ipak, kako su nedavno priznali njeni predstavnici, ne znaju koliko poslodavci u medijima uvažavaju preporuke ove asocijacije da se zakoni moraju poštovati niti znaju šta se dešava u redakcijama.

Zaposleni u medijima se, makar formalno, oslanjaju za odredbe Zakona o radu i Opšteg kolektivnog ugovora i tvrde da su im mnoga prava uskraćena i da su ugovori koje imaju samo formalnost jer se poslodavci ne osvrću na njih. Anketirani medijski radnici naveli su da rade prekovremeno, da im se taj i rad tokom praznika ne plaća, da im se često bez obrazloženja, opomene ili disciplinskog postupka umanjuju zarade, da ne znaju na koji način se zarade obračunavaju te da je česta situacija da su u jednoj redakciji za isti rad ljudi različito plaćeni. To potvrđuje i istraživanje OEBS-a¹⁸.

Evidentna je i nesolidarnost među zaposlenima, slaba volja da se bore za svoja prava, neosnovano favorizovanje pojedinaca u redakcijama, nemogućnost bilo kakvog uticaja na poboljšanje uslova rada, olako otpuštanje naročito onih koji pokušavaju da ukažu poslodavcu na probleme, nepostojanje slobodnih dana ili godišnjih odmora, neuplaćivanje poreza i doprinosa na zarade, dugogodišnji rad na određeno ili sa statusom „honorarnog saradnika“, zloupotreba „fleksibilnog“ radnog vremena zbog čega moraju uvijek da budu dostupni poslodavcu, što premašuje 40 radnih sati sedmično. Jedinствен je stav da su problemi izraženiji u medijima koji su u privatnom vlasništvu ali i da oni čiji su vlasnici lokalne zajednice češće imaju problema sa kašnjenjem zarada i primanja su im niža. Za dio privatnih medija je karakteristično i uplaćivanje poreza i doprinosa na minimalno dozvoljeni iznos zarade od 193 eura ili malo više, dok se preostali novac od nekoliko stotina eura radnicima daje u kešu i na taj način se izbjegava plaćanje poreza. Svi anketirani su se suočili sa nekim

¹⁵ Izvor: Sindikat medija Crne Gore

¹⁶ <http://portalanalitika.me/drustvo/vijesti/161268-camovi-otkaz-iz-vijesti-je-nezakonit-i-posljedica-mog-sindikalnog-angamana-aliu-se-sudu->

¹⁷ <http://www.portalanalitika.me/drustvo/vijesti/161283-jovovi-i-ivanovi-jovovi-i-ivanovi-marijana-camovi-proglaena-tehnolokim-vikom-jer-nijesmo-bili-zadovoljni-njenim-radom>

¹⁸ <http://www.osce.org/montenegro/135551>

od navedenih problema ili su mu svjedočili. Ni jedna od više od 20 anketiranih osoba nije umjela da navede pozitivan primjer na koji je određeni problem riješen.

Većina anketiranih smatra da su problemi sa kojima se srijeću na radu sistemski i da je Inspekcija rada nadležna za njihovo rješavanje. Vjeruju da reakcija Inspekcije izostaje i zbog straha od samih medija koji bi se, ukoliko im utvrde nepravilnosti i izrekne kazna, tekstovima i prilogima u kojima bi Inspekcija bila stavljena u negativan kontekst osvetili zbog takvih kontrola.

Anketirani smatraju da sindikati nijesu pod bilo čijim uticajem, ali da je bilo pojedinačnih pokušaja. Sindikati su generalno još slabi iako edukativno utiču na zaposlene i na taj način podižu svijest o značaju zajedničkog djelovanja. Iako nemaju konkretne pokazatelje, većina smatra da su mediji pod političkim, ekonomskim i pojedinačnim uticajima.

U nadležnom Ministarstvu kulture, u okviru kojeg su i mediji, rečeno je da ovi navedeni problemi nijesu u njihovoj nadležnosti. U Ministarstvu nijesu imali ni odgovor na pitanje da li se mediji iz regiona i uopšte inostranstva ponašaju prema zaposlenima isto i u Crnoj Gori i u svojim matičnim državama ili se radi o dvostrukim standardima. Rekli su da su i ti mediji u obavezi da poštuju zakone Crne Gore ali je očigledno da nemaju uvid u kompletnu situaciju. Obaveza Ministarstva je da harmonizuje zakone sa tekovinama Evropske unije jer je Crna Gora zemlja kandidat za učlanjenje i tvrde da taj posao daje rezultate.

Poslodavac plaća ko zbog pisanja ode na sud

Formalno svi mediji teže poštovanju etičkih i profesionalnih standarda ali svaki monitoring njihovog rada pokazuje veliki broj kršenja Etičkog kodeksa i to je situacija sa svim vodećim medijima u Crnoj Gori¹⁹. Do sada sami medijski radnici su od poslodavaca bili zaštićeni kada su protiv njih pokretani sudski postupci zbog njihovog posla, u smislu da su ih pred sudom advokati zastupali o trošku poslodavca koji je plaćao i eventualne novčane kazne. Ta vrsta zaštite nije garantovana ugovorima o radu već se postiže naknadnim usmenim dogovorima.

Koliko se isplati biti novinar/novinarka

Ukupna prosječna zarada medijskih radnika ili samo novinara nije poznata jer Monstat ne vodi tu evidenciju ni na nacionalnom ni regionalnom nivou, niti kada su u pitanju štampani ili elektronski mediji.

Prosječna zarada na nivou države (ukupan broj zaposlenih bez obzira na djelatnost) je 476 eura za septembar²⁰ i to u neto iznosu. Istraživanje OEBS-a je pokazalo da novinari prosječno zarađuju 470 eura, što je manje od državnog prosjeka.

U pojedinim dostavljenim odgovorima se vidi drastična razlika u primanjima novinara u okviru istog medija. Prema dostavljenim podacima gotovo svi su u stalnom radnom odnosu.

¹⁹ Izvor: Izvještaj NVO Akcija za ljudska prava: <http://www.hraction.org/wp-content/uploads/MONITORING-NOVINARSKIH-SAMOREGULATORNIH-TIJELA-U-CRNOJ-GORI-4.-izvjestaj1.pdf>

²⁰ Izvor: <http://monstat.org/cg/novosti.php?id=1576>

Prosječna zarada ukupno zaposlenih na nivou **Javnog servisa RTCG** je 455 eura, a u Radiju koji ima 62 novinara/novinarki sa ugovorima na neodređeno vrijeme, je 535 eura. Najniža je 485, a najviša 585 eura ali one nisu fiksne jer se u uvećavaju po normativu za stimulisanje učinka. Taj medij nema honorarnih saradnika.

Iz dijela Javnog servisa koji se odnosi na televizijski program ti podaci nijesu dostavljeni.

Novine **Vijesti** u stalnom radnom odnosu (ugovor na neodređeno vrijeme) imaju 80 novinara/novinarki, dvoje je zaposleno na određeno vrijeme i oko 40 je honorarnih saradnika. U tom mediju novinari/novinarke prosječno zarađuju oko 600 eura, najniža zarada toj kategoriji zaposlenih je 400, a najviša 900 eura.

Televizija Vijesti zapošljava 34 novinara/novinarke, a od njih je samo jedno angažovano po ugovoru o radu na određeno vrijeme. Imaju tri honorarna saradnika, a prosječna zarada toj kategoriji zaposlenih je 552 eura. Najniže primanje je 250 eura, a najviše 1.050 eura.

Podaci iz novina i televizije Vijesti su dostavljeni početkom jeseni 2014. godine, a od tada je u obje redakcije broj zaposlenih redukovao, a i zarade su smanjivane.

U **Monitoru** radi sedam stalno zaposlenih novinara/novinarki i 10 honoraraca. Prosjek novinarske zarade je 650 eura, s tim što je najniže primanje 504 eura, a najviše 890.

Pobjeda zapošljava oko 80 novinara/novinarki od čega je 50 po ugovoru na neodređeno vrijeme, ostali su na određeno, a imaju i 25 honorarnih novinara. Ovi podaci se odnose na 2014. godinu i period prije nego je Media Nea preuzela Pobjedu. U vrijeme uvođenja stečaja Pobjeda je zapošljavala 200 radnika, a kasnije je taj broj prepolovljen. Takođe, ugovori o radu se produžavaju na tri mjeseca i onim radnicima koji su ranije bili u stalnom radnom odnosu.

Novinarska zarada u tom mediju prije uvođenja stečaja u prosjeku je iznosila 430 eura, najniža je bila 320, a najviša 650 eura.

U portalu **Analitika** pola, od ukupno 14, zaposlenih novinara/novinarki je na neodređeno vrijeme dok su ostali na određeno. Imaju četiri novinara dopisnika ali iz inostranstva. Prosjek zarade je 545 eura, pripravnici primaju 240 eura, novinari/novinarke koji ispune normu 450, glavni i odgovorni urednik 1.000 eura.²¹

Od ukupne bruto zarade zaposlenog u Crnoj Gori oko 43 odsto ode na razne poreze i doprinose koje poslodavac uplaćuje u ime zaposlenog. Obračun zarada u medijima se odvija na isti način.

Još jedna kategorija medijskih radnika koja, kao ni slobodni novinari, ne može da živi isključivo od tog rada su blogeri, ali ta zajednica nije prepoznatljiva u Crnoj Gori. Anketirani blogeri tvrde da ne zarađuju od tog oblika pisanja, a oni koji pored toga rade u medijima kazali su da nemaju problem sa svojim poslodavcima zbog stavova koje iznose na blogovima i socijalnim mrežama između ostalog i zato što njihovi poslodavci slabo vladaju tim vještinama pa nemaju uvid u tu vrstu medija. Prvi crnogorski blog servis je osnovan 2004. godine.

²¹ Napomena: Iz navedenih podataka se ne može izvući konačan prosjek zarade, dominantan oblik ugovora o radu niti broj novinara/novinarki i honorarnih saradnika jer dio veći medija, uključujući i Javni servis kao najvećeg poslodavca, nije dostavio podatke.

Sa sve učestalijim otpuštanjima zaposlenih u medijima izraženija je pojava multi-taskinga gdje onima koji ostaju da rade u redakcijama nadređeni nameću obaveze preuzimanja posla otpuštenih kolega, a pri tom zarade ostaju na istom nivou. Mediji koji uvode nove servise, kao što su portali, obavezuju novinare da rade za medij u kojem su primarno zaposleni ali i za portal, bez nadoknade za taj rad.

Autorska prava i njihova zaštita

Zakon o autorskim i srodnim pravima novinarski tekst ne navodi kao autorsko djelo koje štiti, ali navodi fotografije i audiovizuelna djela²² i segment intelektualne svojine je prilično usklađen sa EU standardima što je konstatovano i u Izvjestaju o napretku²³.

Predstavnici medija tvrde da ne štite intelektualnu svojinu medija na neki poseban način, a sudski sporovi pokretani su u svega nekoliko slučajeva i tada su tužioci prihvatili izvinjenja (novine Vijesti) ili gubili postupke zbog proceduralnih grešaka (TV Vijesti). Tvrde da prostora za tužbe ima i zbog plagiranja informacija (portal Analitika). Novine Vijesti su pokretale sporove zbog neovlašćenog objavljivanja njihovih fotografija, a smatraju da je problem što zakoni novinarski tekst ne prepoznaju kao autorsko djelo.

Televizija Vijesti je jedini spor pokrenula 2009. godine i izgubili su zbog, kako tvrde, formalnog, procesnog propusta. Sporove ne pokreću zbog velikih sudskih troškova i neizvjesnosti ishoda.

U Pobjedi smatraju da bi trebalo problematizovati preuzimanje sadržaja sa raznih portala ali i besplatno čitanje novina u javnim lokalima.

U Osnovnom sudu koji je nadležan za vođenje te vrste sporova nemaju statistiku niti bilo kakve informacije koje bi mogle da pokažu koliko je rasprostranjena zloupotreba intelektualne svojine i autorskih prava medijskih radnika i samih medija. Objašnjeno je da evidenciju predmeta vode po strankama, a ne po predmetu spora.

Da bi postupke trebalo pokretati smatra i dio anketiranih medijskih radnika. Ukazali su da autorska prava, primjera radi, fotoreporterima, osporavaju i sami poslodavci koji tvrde da zapravo oni treba da raspolažu njihovim fotografijama i te odredbe sve češće ubacuju u ugovore o radu koje zaposleni potpisuju jer nijesu u prilici da utiču na njihov sadržaj.

Zaključci i preporuke

- 1. Na državnom nivou ne postoje zvanični statistički podaci koji se tiču masovnih medija i zaposlenih u njima ili su ti podaci zastarjeli, što otežava bilo kakav ozbiljan uvid u stanje unutar medijske industrije u Crnoj Gori, a posebno u socijalni status zaposlenih u medijima.**

Monstat bi trebao statistički da obrađuje relevantne podatke koji se tiču masovnih medija i zaposlenih u njima. Iniciranje te ideje bi trebalo da bude obaveza strukovnih udruženja.

²² Član 4 Zakon o autorskim i srodnim pravima Službeni list Crne Gore br 37/11

²³ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-montenegro-progress-report_en.pdf

Definisati državne organe koji su nadležni za pitanja medija i socijalnog statusa zaposlenih u njima trebalo bi da redovno monitoruju poštovanje zakona koji se tiču medija i da te zakone blagovremeno mijenjaju ukoliko oni omogućavaju lošu praksu.

Potrebno je sprovesti temeljno istraživanje o tome koliko se krše radna prava zaposlenih u medijima. Istraživanje bi trebalo da obuhvati i broj i oblik slučajeva koji su prijavljeni na raznim nivoima (sudovi, Inspekcija rada, sindikati...)

2. Oglašavanje državnih institucija i javnih preduzeća u medijima nije srazmjerno raspoređeno po medijima imajući u vidu njihove tiraže i uticaj, a praksu nelojalne konkurencije u ovoj oblasti uveli su i mediji iz inostranstva (Srbija), koji nude svoj oglašni prostor po nižim cijenama.

Državne institucije i javna preduzeća bi trebali da, prilikom oglašavanja u medijima, vode računa da time ne podstiču nelojalnu konkurenciju i da uvažavaju činjenice brojnosti auditorijuma kome se mediji obraćaju, čime povećavaju prijemčivost oglašanih poruka. Državni organi zaduženi za borbu protiv nelojalne konkurencije trebali bi da nađu rješenja za borbu protiv nelojalne konkurencije koju u Crnu Goru uvode mediji iz inostranstva i time umanjuju šanse za zaradu domaćim medijima.

Neophodno je naći način da se spriječi mogućnost da se domaći mediji gase zbog nelojalne konkurencije iz regiona.

3. Poslovne asocijacije koje okupljaju i vlasnike medija nemaju dovoljno informacija o stanju u medijima i o tome koliko poslodavci u medijima uvažavaju njihove preporuke o poštovanju zakona.

Unija poslodavaca bi trebalo više pažnje da posveti svojim članicama iz medijske industrije, kako u smislu da ih odvraća od nepoštovanja zakona, tako i u smislu da im pomogne kada je to neophodno. Apeli ne bi trebalo da budu jedini mehanizmi uticaja.

4. Dio privatnih medija, uz prećutnu saglasnost zaposlenih, uplaćuje poreze i doprinose na minimalno dozvoljeni iznos zarade od 193 eura ili nešto više, dok preostali novac zaposlenima isplaćuje u kešu.

Mediji bi trebalo da prekinu sa praksom plaćanja poreza i doprinosa na minimalno dozvoljeni iznos zarade, čime krše zakone i zaposlenima ugrožavaju egzistenciju u budućnosti, kad budu odlazili u penziju. Loš materijalni položaj medija ne smije da bude izgovor za nezakonito i ponašanje koje dugoročno ugrožava socijalni status zaposlenih.

5. Poslodavci u medijima često potpisuju ugovore o radu koji su nepovoljni za zaposlene, koristeći se strahom zaposlenih od gubitka posla i činjenicom da zaposleni nemaju snažnu sindikalnu podršku. Mediji koji uvode nove servise, kao što su portali, obavezuju novinare da rade za medij u kojem su primarno zaposleni, ali i za portal, bez nadoknade za taj rad. Zaposleni nijesu u dovoljnoj mjeri informisani o svojim pravima i načinima organizovanja u strukovna udruženja, koja postoje samo na papiru, i u sindikate.

Zaposleni u medijima bi trebalo da osnaže svoje pozicije u odnosu na poslodavce kroz uključivanje u strukovne i sindikalne organizacije i poboljšavanje informisanosti o vlastitim pravima i mogućnostima borbe za njihovo ostvarenje. Takođe, Inspekcija rada bi morala više pažnje da posveti kontroli načina rada medija. Zaposlene u medijima treba aktivnije

informisati o načinu ostvarivanja prava, a strukovna udruženja i sindikati treba da uzmu aktivniju ulogu.

6. U Crnoj Gori postoji 10 godina star Granski kolektivni ugovor za informativnu, grafičku i izdavačku djelatnost, čije su odredbe neusklađene za aktuelnim Zakonom o radu i samim tim neprimjenjive.

Neophodno je usvojiti i uskladiti sa aktuelnim Zakonom o radu granski kolektivni ugovor i nadograditi prava koja će se odnositi na medijsku industriju, a sindikati i na granskom i na nivou pojedinačnih medijskih kuća moraju početi da pregovaraju sa poslodavcima. U granskom kolektivnom ugovoru treba istaći specifičnosti i suštinu novinarske profesije.

7. U Crnoj Gori ne postoji jedinstveno novinarsko samoregulatorno tijelo, a Medijski savjet za samoregulaciju, koji okuplja veći broj medija i čiji je rad u prve dvije godine postojanja finansirala država, nije prepoznat kao relevantan i nepristrasan od nekoliko uticajnih medija, koji su se odlučili da uspostave institut ombudsmana.

Trebalo bi formirati jedinstveno samoregulatorno tijelo koje bi okupljalo sve medije i koje bi doprinijelo jedinstvu i povezanosti u okviru novinarske profesije, ili, makar, obezbijediti mehanizme da postojeća samoregulatorna tijela međusobno sarađuju u cilju unaprijeđenja profesionalnih i etičkih novinarskih standarda u Crnoj Gori.

8. Novinarska profesija nije prepoznatan ni u jednom zakonu ili propisu na nižem nivou, a ne postoje ni utvrđeni uslovi koje treba ispuniti za bavljenje ovom profesijom.

Potrebno je kroz zakone i budući granski kolektivni ugovor prepoznati tu profesiju i njene specifičnosti. Poslodavci u medijima bi trebali da permanentno edukuju svoje zaposlene i to da sami organizuju edukaciju ali i da omoguće zaposlenima da prisustvuju obukama koje organizuju institucije, organizacije, sindikalna i druga udruženja u zemlji i inostranstvu. Na taj način bi se obrazovanje novinara/ki podiglo na viši nivo, pratili bi savremene trendove u profesiji i jednostavno bili osposobljeniji za obavljanje svog posla.

9. Portali i on line mediji, njihovo osnivanje i funkcionisanje nisu prepoznati ni u jednom zakonu ili nižem pravnom aktu. Kao nadležna za taj posao je prepoznata Agencija za elektronske medije koja još nije uradila pravilnik koji će riješiti to pitanje.

Neophodno je da Agencija za elektronske medije donese pravilnik koji će portale, kojih je sve više u Crnoj Gori, uvesti u zakonite okvire.